

מטפלות זרות לומדות עברית

➤ **רחל טוקטלי**

הוראת לשון כרוכה בדרך כלל בהקניית המיומנויות השונות הקשורות בידיעת שפה, לרבות קריאה וכתובה. הימצאות בסביבה דוברת שפה זרה מאפשרת לרכוש במגע יומיומי מיומנויות של דיבור והבנה מתוך שמיעה. כאן ברצוני לספר על ניסיון שעיקרו הוראה מכוונת של מיומנויות הדיבור והבנה משמיעה בלבד של הלשון העברית למטפלות זרות שעבודתן מחייבת מגע מילולי קרוב עם מטופליהן.

על המטפלים הזרים בבתי דיור מוגן

בשנים האחרונות, עם הזדקנות האוכלוסייה בדיור המוגן שבו אני מתגוררת, גדל לאין שיעור מספרם של העובדים הזרים המועסקים כמטפלים בדיירים הנזקקים לעזרה כל שעות היממה. עובדים אלה מגיעים מארצות שונות באסיה (פיליפינים, סרילנקה, הודו...) ובאירופה (אוקראינה, רומניה...).

לקראת נסיעתם לישראל המטפלים המיועדים מקבלים הכשרה קצרה, הכוללת בין השאר מידע כלשהו על התרבות הזרה שאליה הם באים ולקט מצומצם ביותר של מילים בשפה העברית; אך גם ידע דל זה נשכח ברובו תוך כדי מפגש עם קשיי ההתאקלמות בסביבתם החדשה.

במוסדות דיור מוגן, הקשר מטפל-מטופל הוא בעיקרו ישיר ואינו מתאך באופן שוטף על-ידי בני משפחתו של הקשיש. הקרובים מגיעים, מתעניינים בטלפון ומזמינים לביתם, אבל אינם נמצאים במקום רוב הזמן. כשהמטופל והמטפל אינם מסוגלים לתקשר באורח שוטף בשפה אחרת - אנגלית, רוסית, רומנית, וכד' - מתעוררים קשיים ואי-הבנות, ואלה גוררים מבוכה וכעסים. נוצרת בעיית הידברות קשה, המכבידה על מערכות היחסים בין הצדדים, לעתים עד כדי פירוק הקשר. עזרתם של בני המשפחה בנושא זה היא חשובה, אבל חלקית בלבד, שכן הם באים לביקור מדי פעם וסומכים על קשר טלפוני תדיר מרחוק.

מטפלות לומדות עברית

לפני כשנה, נוכח מצוקתה של דיירת שהחליפה מטפלות בזו אחר זו בשל אי יכולתה לתקשר אתן, החלטתי להציע להנהלת המוסד לקיים (בהתנדבות, כמובן) שיעור שבועי למטפלים שירצו בכך. בפגישה עם צוות מטעם ההנהלה, שכלל את אם הבית, העובדת הסוציאלית ורכזת התרבות, הובעה היענות נלהבת והוחלט להעביר חוזר בנדון בין המטופלים.

ד"ר רחל טוקטלי היא סוציולוגית. עמדה בראש מפעל תהיל"ה. מומחית בחינוך מבוגרים.

ההיענות הייתה יפה. הגיעו רק מטפלות, ולכן אתייחס מכאן ואילך למטפלות ולא למטפלים. באו דוברות אנגלית, כמעט כולן מהמזרח הרחוק, אחת מאוקראינה. כעבור זמן הגיעו עוד שתי דוברות רוסי, אחת מרומניה והשנייה ממולדבה. במפגש הראשון הן קיבלו מחברות ועטים, אך מייד הבהרתי להן (באנגלית) שלא נלמד קרוא וכתוב ושלא נשתמש בספר לימוד. המלצתי שירשמו בלשונותיהן כיצד הוגים את המילים החדשות ואת משמעותן, וכן גם את המשפטים הפשוטים שתרגלנו. כמו כן אמרתי שיהיה נחמד אם יחזרו על החומר הנלמד בזמן הפנוי, אם יהיה להן כוח נפשי לכך - ואם לאו, לא נורא. די אם יוכלו להבין את רוח הדברים הנאמרים בסביבת העבודה שלהן ולהתבטא בעניינים נחוצים.

סיכמנו שניפגש פעם בשבוע - לאחר ניסיונות אחדים התפשרנו על ימי ג' - בשעה 14:00, אחרי ארוחת הצהריים של המטופלים.

כחודשיים לאחר ההתחלה הגיע לדירתי אחד הדיירים, יונתן שמו, והציע את עזרתו 'בסידור השולחנות' לקראת השיעור. מיד צץ במוחי רעיון: יונתן יוכל להשתתף בשיעורים, ובעזרתו נדגים את השוני בין זכר לנקבה בלשון העברית. השבתי לו: 'הן מסדרות את השולחנות בזריזות רבה בכוחות עצמן, אבל אתה מוזמן להשתתף בשיעור. כך נוכל להמחיש את השוני הלשוני בין זכר ונקבה, וחוחך מזה יהיה להן יותר מעניין בנוכחותו של גבר בסביבה'. יונתן התלהב, ומאז הוא משתתף קבוע בשיעורים. נוכחותו מוסיפה למיפגש נופך של עניין והומור.

מובן מאליו שאנו עוסקים בשיעור במיומנויות הדיבור וההבנה משמיעה בלבד. קושי מסוים נוצר כתוצאה מהבדלים בקליטת צלילים ובהיגויים בקרב המטפלות מהארצות השונות. אני חוזרת על מילים וביטויים לאט ובקול צלול, והן חוזרות אחרי ורושמות בשפות המוכרות להן. אחר כך הן משבצות את המילים החדשות במשפטים מוכרים.

בשיעורים הראשונים למדנו מילים, ביטויים ומשפטים קצרים הקשורים לעבודתן השוטפת היומיומית. בדרך כלל אני פותחת במשפט קצר מאוד בעברית, מפרקת את המשפט למילים, מתרגמת לאנגלית ולרוסית, והן רושמות. הן משננות לעצמן את המילים ואת המשפט, ואחר כך אנו עוברות לשאלות ותשובות. הנה דוגמה של שיח כזה באחד המפגשים הראשונים:

אני: קרול, מה את עושה בבוקר?

קרול: בבוקר אני מכינה ארוחת בוקר.

אני: קרול, תשאלי את איירה, מה היא עושה בבוקר.

קרול: איירה, מה את עושה בבוקר?

איירה: בבוקר אני מכינה ארוחת בוקר.

אני: מה יש בארוחת בוקר?

כאן אנו מתעכבות ומפרטות את מרכיבי התפריט המקובל.

אני: סלבה, מה יש בארוחת בוקר?

סלבה: בארוחת בוקר יש דייסה, ביצה, סלט, גבינה, ריבה, קפה, תה.

אני: דֶסְרִי, תשאלי את יונתן אם הוא מכין ארוחת בוקר.

דסרי: יונתן, אתה מכין ארוחת בוקר?

יונתן: לא. אני לא מכין ארוחת בוקר. אילנה אשתי מכינה ארוחת בוקר. אני שוטף את הכלים. כאמור, השיח עם יונתן מאפשר לנו לתרגל את השימוש בלשון זכר. אבל יונתן אינו מסתפק בתשובות קצרות ותמציתיות. הוא נוהג להוסיף ביטויים חדשים - לעתים פשוטים, כמו 'אני שוטף את הכלים', שאני מתרגמת ללומדות ומתרגלת איתן, אבל לעתים גם מורכבים או קשים להיגוי, ואז אני ממשיכה הלאה.

לקראת כל שיעור אני בוחרת נושא לשיחה, לפעמים בהתייעצות עם הלומדות. הצעתי להן להכין שאלות על מילים וביטויים שנחוצים להן. בתקופה הראשונה הן אכן הביאו אתן ערימה של שאלות, ולעתים זמן השיעור היה חולף בלא שהגענו לנושא שהכנתי, שנדחה לפעם הבאה. גמישות זו אפשרה לנו להיענות לצרכים מידיים שלהן. כשאני מכינה שיעור, אני רושמת לקט מילים קשורות לנושא ואת תרגומן לרוסית. כשהמטפלת מאוקראינה נמצאת, היא מסייעת לי בתרגום לרוסית, שכן הידע בשפה הרוסית שרכשתי בעת שהותי בשליחות ברוסיה (יחד עם אברהם צביון ז"ל) בשנות התשעים הראשונות של המאה העשרים, נשכח במקצת.

נושאים ללימוד ואופי השיח

כאמור לעיל, פתחנו בנושאים דחופים הקשורים בטיפול הישיר במטופלים, בהכנת התרופות והאוכל, בניקיון הבית, בכביסה ובסידורים. בהדרגה הרחבנו את תחומי השיח לפעילויות נוספות שהן מבצעות גם מחוץ לדירה: קניות, ליווי לקופת חולים או לבית חולים, ליווי במפגשים עם בני משפחה, אירוח, הליכה לדואר, בעיקר לצורך סידור תשלומים ושליחת כסף למשפחותיהן בארצות השונות. כמעט בכל שיעור סטינו מרשימת המילים והביטויים שהכנתי, בהתאם למה שהכתיב לנו מהלך הדיון.

במרוצת הזמן, נושאי השיח התרחבו והתגונו. דיברנו על בגדים ועל תכשיטים, על אור ועל חושך, על גיבון ועל צמחים, על צבעים ועל תמונות, על קולות ועל שירים, על קריאה ועל כתיבה, על המקהלה שלנו ועל סרטים. כשעסקנו במזג האוויר דיברנו על עונות השנה, על קור וחום, רעם וברק, שמש ועננים וכו' וכו'. שוחחנו על הבדלים אקלימיים בין ישראל לבין ארצותיהן, על חשיבות המים בישראל ועל עודפי מים אצלן...

שוחחנו גם על חגי ישראל, שאותם הן חוו יחד איתנו. הן אהבות לערוך השוואות עם החגים שלהן - יש בהן נוצריות ובודהיסטיות. בחנוכה, לדוגמה, דיברנו על החג, על משמעותו ומנהגיו. בשיחה זו, אחדות מהן הופתעו לשמוע שחג החנוכה וחג המולד, החלים בסמיכות זמנים, אינם כלל אותו חג. אחת סברה שישו היה היהודי הראשון, ואחרת שמעה שגיבורי חג החנוכה - היא לא זכרה את השם 'חשמונאים' - היו נוצרים... לעומת זאת, הן ידעו מניסיון עם המטופלים שכל חג יהודי קשור למאכל כלשהו, שלא תמיד אהבו את טעמו.

בהקשר זה של הטעמים בתחום המזון, מעניין היה הדיאלוג בין האסייתיות לבין האירופאיות. בנות הפיליפינים, סרי לנקה והודו אהבות אוכל חריף ומלוח ובוחלות במתוק. הן מתקשות

לאכול את המזון שהן מכינות למטופלים. גם כשהן יושבות ליד אותו שולחן, הן מעדיפות את המנות המיוחדות שהכינו לעצמן. 'לא טעים', הן אמרו על סופגניות חנוכה, 'המתוק הזה לא טעים'. בנות אוקראינה ומולדבה, לעומת זאת, אוהבות את המזון שהן מכינות למטופליהן ואף נהנות ללקק קינוחים מתוקים.

הלימוד מתנהל בדרכים ספונטניות: הנחיה, חזרה על מילים שקשה לבטאן, שאלות ותשובות, סיפור על עצמן. זו שואלת וזו משיבה, זו אומרת משהו וזו ממשיכה. בשל ההיכרות הנמשכת, הלימוד בצוותא עם דוברות רוסית מזה ודוברות לשונות של המזרח הרחוק מזה מתקיים מתוך שמחה, ולעתים הוא אף מבדר. יונתן משתף פעולה באופן מלא ובהומור דק ומוסיף נופך גברי למפגש הנשי... באחד השיעורים שוחחנו על שירים שהן אוהבות לשיר. רובן אוהבות לשיר שירים שמחים, אחדות אמרו שהן שרות גם שירים עצובים. אחר כך שאלתי את יונתן:

אני: יונתן, אתה אוהב לשיר?

יונתן: כן אני אוהב מאוד לשיר. אני אוהב לשיר כל מיני שירים.

אני: יונתן שר יפה מאוד. הוא שר במקלה.

דסרי: יונתן, אתה שר יפה?

קטיה: יונתן, אתה רוצה לשיר עכשיו?

יונתן: בסדר. (שר בית של שיר).

לעתים, כשפירוש מפתיע של ביטוי או מילה מתחוויר להן לפתע במהלך השיחה, נשמעים פרצי צחוק משחרר ועליז. לדוגמה: יונתן חזר מחופשת סופשבוע עם אשתו אילנה בים המלח וסיפר על האתר ועל הרחצה במים המלוחים. בין השאר הזכיר את המילה 'חול' שלא הייתה מוכרת להן. התעכבנו, איפוא, על ה'חול'. שאלתי אותו בהיתול:

אני: יונתן, התרחצת גם בחול?

יונתן: מה פתאום?!

לשמע תגובתו הספונטנית: 'מה פתאום?', פרצה אחת הלומדות בקריאה: 'מה פתאום? מה זה? "אימא" (המטופלת) כל הזמן אומרת "מה פתאום" ואני לא יודעת מה זה...'. ניסינו למצוא ביטוי מקביל באנגלית, אך לא הצלחנו. הסברנו את המשמעות בעקיפין.

פעם, כששוחחנו על הגינה היפה בחצר הבית, אמרתי שלפעמים באים לשם ילדים - נכדים ונינים, ומשחקים בכדורים. הקבוצה כולה נזדעקה: 'כדורים? ילדים? משחקים? אסור!!!' מסתבר שלגבי דידן 'כדורים' הם גלולות רפואיות, שהן מסדרות בזהירות מירבית בקופסאות ונותנות למטופלים לפי הנחיות מהרופא או מהאחות - ומי זה נותן לילדים לשחק בתרופות? הזכרתי את המילה 'גלולות' אבל המלצתי שלא יסתבכו איתה, שכן כמעט כולנו, לרבות האחיות והרופאים, אומרים 'כדורים'. הן הבינו שיש שתי משמעויות למילה 'כדור'.

ביום הולדתו של יונתן חגגנו לו בעברית. בירכנו את בעל השמחה, שרנו, איחלנו לו בריאות ואושר וטעמנו מן הכיבוד שהבאתי לכבוד המאורע. במהלך השיעור השתמשתי במילה 'שמחה'. קרול התלהבה, פנתה אל איירה שכנתה בהבעת מבוכה, וסימנה תנועה של התכנסות בשמיכה. גם כשהבינה שמדובר בשתי מילים שונות, התקשתה לבטא אותן כהלכה.

השיחות על עצמן הן מרתקות. דומה שלראשונה ניתנה להן הזדמנות לדבר בגלוי על הרגשתן, על מה שהן אוהבות לעשות בזמן הפנוי, על בגדים ותכשיטים, על טעמים שונים באוכל, על הבילוי המשותף שלהן בשעות הפנאי, על חברויות שנוצרו בינן לבין עצמן במרוצת הזמן, על הגעגועים לילדים, למשפחה, ואפילו על בעיות וקשיים בעבודתן עם המטופלים, על הצפיפות במגורים אצל מטופלים שדירותיהם קטנות, על הקושי להיצמד כל הזמן לקשיש/ה מטופל/ת, על הצורך לנשום אוויר צח, להתאוורר.

מרגשים במיוחד הסיפורים על הקשר שלהן עם המשפחות והחברים בארצותיהן, על הגעגועים ועל השיחות בסקיפ. הן משדרות תחושת שליחות בעצם יציאתן לבד לארץ זרה כדי לקדם את סיכויי ילדיהן לרכוש השכלה, כדי לבנות בית בארץ מוצאן או כדי לפרנס הורים זקנים. הן מביעות שביעות רצון מהעבודה במוסד, שבו הן אינן כבולות כל הזמן למטופלים ולמשפחותיהם. 'כאן יש לנו חברות, יש עם מי לדבר, לצחוק, לטייל...' הן מספרות על קשרים חמים שנוצרו בתוך החבורה ועל נכונות להושיט עזרה הדדית בכל עת.

חויית המיפגש עם התלמידות

לי עצמי, המפגש השבועי איתן הוא חוויה בפני עצמה. אני אוהבת להיווכח שוב ושוב עד כמה האווירה הנינוחה והחופשית, תחושת השותפות והחיבה ההדדית משפרת את איכות חייהן של תלמידותי, גם אם אינן יכולות להתמיד. אני חשה כי מעבר לסיוע המעשי בעבודתן ובהתמצאות בסביבה ישראלית, קורה משהו טוב במיפגש שלהן גם עם דיירים אחרים. הן מברכות את האנשים במאור פנים מלבב. אפילו חברותיהן שאינן לומדות אתנו מחייכות יותר. באחרונה הוספתי למדור הראיונות האישיים בעלון גני שרונים - חצי שנתון שאני עורכת ומפרסמת כאן מזה זמן - ראיון עם אחת המטפלות. ראיונות כאלה מאפשרים הצצה אל בית גידולן וחיייהן בארצותיהן, הסבר על הסיבות לנסיעתן לארץ רחוקה למשך שנים כדי לסייע למשפחותיהן ועל תוכניותיהן לעתיד.

מדי שבוע אני שואלת את עצמי: על מה נוכל לדבר היום? ובכל פעם נמצא לי נושא אחר לענות בו. לפעמים אנו חוזרות לחומר שנלמד, בין ביוזמתי ובין ביוזמת מי מהלומדות. אני משערת שכאשר יסתתם מעיין הנושאים, אפשר יהיה לחזור להתחלה ואגב כך לשלב מטפלות חדשות, או לטפס לרמת שיח גבוהה יותר ובנוסף אחר.

ובכל זאת: קשיים וסימני שאלה

על אף התיאור האופטימי של הפרויקט הקטן שלנו, אין מנוס מלהתייחס לקשיים ולסימני השאלה המרובים שהתהליך כרוך בהם. אף פעם איננו יודעים כמה יבואו לשיעור ומי תבוא. מסיבות שונות, ההעדרויות מרובות. יש שמתעוררים צרכים מיוחדים בבית המטופל/ת- בעיות בריאות דחופות, בני משפחה מבקרים, יציאה משותפת בלתי מתוכננת לפי החלטת המטופלים, הידרשות ללכת לשליחויות שונות, ועוד. לא מן הנמנע שלעתים מטפלת חשה עייפות מעמל היום ומעדיפה לנוח בפסק הזמן של הצהריים. בעצה אחת עם רכזת התרבות שלנו, החלטנו, יונתן ואני, להמשיך כל עוד יש מי שמעוניינת לבוא.